

УДК 331

ЛІСОГОР Лариса Сергіївна,
д.е.н., професор, завідувач відділу соціальних
проблем ринку праці
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України,
м. Київ, Україна
lara_lis@ukr.net

ПІДГОТОВКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ ФАХІВЦІВ СИСТЕМОЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Досліджено основні проблеми та перспективи підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти. Визначено чинники, що ускладнюють підготовку конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти. Проаналізовано причини незбалансованості структури підготовки фахівців з вищою освітою з потребами економіки; досліджено феномен надмірної кваліфікації (неспівпадіння кваліфікаційних рівнів робочого місця і робочої сили). Запропоновано напрями удосконалення підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти з урахуванням впливу інноваційних змін.

Ключові слова: конкурентоспроможність фахівців; система вищої освіти; кваліфікації; матеріальна мотивація; зайнятість; професійні групи; навички.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації світового економічного простору забезпечення сталого розвитку країн можливо за рахунок реалізації чинників інноваційного розвитку економіки та суспільства. Однак підвищення інноваційної активності економік, запровадження соціальних інновацій передбачає необхідність використання кваліфікованих кадрів, здатних до використання новітніх технологій. Це, відповідно, потребує посилення уваги до підготовки кваліфікованої робочої сили, спроможної до генерування та освоєння інновацій; накопичення та систематичного оновлення знань та навичок, отриманих у ході навчання.

Водночас якість підготовки кваліфікованих кадрів залежить від ефективності функціонування системи освіти (передусім, вищої освіти), яка повинна забезпечити можливості отримання студентами необхідних знань та практичних навичок у процесі навчання. Разом з тим, сучасна система вищої освіти характеризується недостатньо високою результативністю, повільними темпами адаптації до змін кон'юнктури ринку праці. Забезпечення відповідності якості підготовки випускників вищих навчальних закладів потребам економіки та суспільства потребує покращення якості освітніх послуг, що надаються закладами вищої освіти; посилення практико орієнтованого змісту навчальних програм з метою збалансування потреб ринку праці та можливостей розвитку системи освіти.

Саме це обумовлює актуальність дослідження проблем та перспектив підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти, визначення напрямів підвищення ефективності її функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих дослідників проблем освіти, підготовки конкурентоспроможних фахівців слід відзначити Л. М. Ільїч (L. Illich), І. С. Каленюк (I. Kalenyuk), Н. В. Клименюка (N. Klymenyuk), А. М. Колота (A. Kolot), Е. М. Лібанову (E. Libanova), С. Р. Пасеку (S. Paseka), О. М. Хмелевську (O. Khmelevska), О. І. Цимбала (O. Tsybal), Ю. Б. Чернявську (Y. Chernyavska), Л. В. Шаульську (L. Shaulska), О. М. Яроша (O. Jarosh) та ін.

Значний внесок у розвиток теорії конкурентоспроможності та професійного розвитку робочої сили, визначення напрямів професійного демографічного, соціального та трудового потенціалів, особливостей їх формування та реалізації внесли вітчизняні науковці-економісти Д. П. Богиня (D. Bogunya), О. А. Грішнова (O. Gryshnova), М. О. Кримова (M. Krymova), Н. М. Невмержицька (N. Nevmerzhytska), О. М. Левченко

(O. Levchenko), I. Ф. Радіонова (I. Radionova), М. В. Семикіна, (M. Semykina), I. Л. Петрова (I. Petrova), I. О. Штундер (I. Shtunder) та ін.

Аналізуючи проблеми соціально-демографічного потенціалу населення, I. О. Штундер відзначає, що особливої уваги вимагає реформування системи сучасної освіти з метою забезпечення постійного саморозвитку, навчання, перекваліфікації, стажування, здобуття додаткових знань випускниками навчальних закладів [8, с. 37]. Згідно точці зору Н. Невмержицької, необхідно формування нових пріоритетів та орієнтирів у житті молодих людей, спонукання їх до навчання. Також принципово важливим є «...формування ринкового економічного мислення, що відображає готовність випускників ВНЗ до вільного самостійного і відповідального подолання економічних труднощів, які є і завжди будуть у будь-якому суспільстві, а тим паче за конкурентної роботи» [4, с. 273] Загалом, досліджуючи проблеми підвищення конкурентоспроможності випускників, науковці відзначають необхідність підготовки вищими навчальними закладами студентів до можливих проблем, з якими вони можуть зіткнутися на ринку праці.

Водночас слід враховувати, що посилення кризових явищ в економіці, недостатньо висока якість системи вищої освіти, слабка мотивація роботодавців до працевлаштування випускників значно обмежують можливості підвищення конкурентоспроможності молоді. Саме це обумовлює необхідність визначення специфіки підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти, оскільки дотепер недостатньо дослідженими залишаються напрями підвищення ефективності функціонування цієї системи.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження проблем та перспектив підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти, визначення напрямів удосконалення її функціонування з урахуванням впливу інноваційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Активізація інноваційних процесів у суспільному розвитку обумовила посилення ролі освіти та професійної підготовки у підвищенні конкурентоспроможності робочої сили. Розвиток сучасних технологій, який супроводжується посиленням вимог до якості робочої сили, потребує систематичного удосконалення умінь та знань індивідів, оволодіння новими компетенціями з метою забезпечення їх ефективної зайнятості, конкурентоспроможності та професійної мобільності.

В економічно розвинених країнах стрімко скорочується кількість робочих місць, що потребують від працівників рутинних, когнітивних навичок. Разом з тим, збільшується попит на кваліфікованих фахівців, здатних вирішувати поставлені завдання креативно, з використанням комунікативних компетенцій. Відповідно, система вищої освіти повинна забезпечувати випускників знаннями, навиками та компетенціями, необхідними для обслуговування новітніх технологій.

Водночас функціонування системи вищої освіти в Україні характеризується наявністю ряду серйозних проблем, що ускладнюють вирішення завдання підготовки конкурентоспроможних випускників. Якість освіти в Україні, навіть незважаючи на збереження достатньо високого рейтингу за охопленням вищою освітою (11 позиція у рейтингу конкурентоспроможності World Economic Forum за 2016/2017 рр.), залишається недостатньо високою. За даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність, Україна займає достатньо високі конкурентні позиції за якістю освіти у сфері математики та науки (27 місце у рейтингу, порівняно з лідерами Сінгапуром, Фінляндією, Швейцарією), однак значно поступається за якістю освітньої системи (46 місце) [9].

Достатньо проблематичним залишається налагодження ефективного співробітництва між університетами та промисловістю у галузі науки (57 місце України у рейтингу). При цьому недостатнє забезпечення випускників вищих навчальних закладів компетенціями та навичками ґрунтовної дослідницької роботи, необхідними для розробки та запровадження інновацій, значно обмежує можливості поліпшення якості освіти [2]. Відповідно, це ускладнює вирішення завдання посилення практико орієнтованого змісту навчальних програм вищих навчальних закладів, що може забезпечити підвищення

конкурентоспроможності випускників. Разом з тим, відсутність належних навичок дослідницької роботи у випускників вищих закладів, обмежені ресурсні можливості та незацікавленість роботодавців у розробленні та впровадженні інновацій у виробництво також негативним чином впливає на реалізацію інноваційних перспектив розвитку країни.

Не менш важливим чинником, що ускладнює підготовку конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти, є незбалансованість структури їх підготовки з потребами економіки, збереження орієнтації ВНЗ на прийом та випуск за престижними (нетехнічними) спеціальностями. Динаміка змін чисельності студентів ВНЗ протягом 2011/12 н.р. – 2016/2017 н.р. свідчить про збереження зорієнтованості абітурієнтів на отримання професій за економічними спеціальностями, стереотип «престижності» яких сформувався протягом останнього періоду часу. Незважаючи на суттєве зниження чисельності студентів, що навчаються за спеціальностями «Економіка, підприємництво, менеджмент» (з 553,4 тис. осіб у 2011/2012 н.р. до 174,6 тис. осіб у 2016/2017 н.р.), та збільшення обсягів державного замовлення на підготовку за інженерними спеціальностями, саме економічні спеціальності залишаються престижними для абітурієнтів [5].

Падіння престижу інженерної праці пов'язано, передусім, зі зниженням матеріальної мотивації до інноваційної праці. За даними вибіркового обстеження підприємств щодо рівня заробітної плати працівників за статтю, віком, освітою та професійними групами у 2016 р., заробітна плата професіоналів у галузі фізичних, математичних та технічних наук у 2016 р. на 42,3 в. п. перевищувала середній рівень по економіці. Останнім часом підвищилася заробітна плата професіоналів в галузі обчислень (комп'ютеризації), яка майже у 2 рази перевищила середній рівень по економіці, хоча це пов'язано, передусім, з підвищенням престижності праці ІТ спеціалістів, отриманням замовлень від зарубіжних фірм [3].

Однак заробітна плата професіоналів у галузі архітектури та інженерної справи перевищувала середню по економіці лише на 29,5 в.п., технічних фахівців у галузі прикладних наук та техніки – на 22,9%. Це, з одного боку, дестимулює молодь до активної участі у науковій та інноваційній діяльності в Україні, з іншого – спонукає талановиту молодь до пошуку можливостей навчання та працевлаштування за кордоном. За результатами проведеного аналітичним центром CEDOS моніторингу кількості українських громадян, що навчаються у зарубіжних університетах, у 2014/2015 навчальному році 59,648 тис. громадян України навчалися за кордоном (переважно у Польщі, Німеччині, Росії, Італії) [7].

Серйозною проблемою забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти залишається обмеженість можливостей застосування інноваційних технологій в освіті з метою забезпечення компетентнісного підходу; недостатні масштаби залучення роботодавців до розроблення освітніх стандартів (у відповідності з існуючими професійними стандартами), незацікавленість в організації стажування викладачів на виробництві, рівень заробітної плати яких залишається невисоким. Це також негативним чином впливає на якість підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти.

Незбалансованість розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг призводить не тільки до збільшення дисбалансу між структурою підготовки ВНЗ (за спеціальностями) та структурою зайнятості молоді (за професіями). Якість робочих місць в економіці не відповідає вимогам інноваційного типу економіки: значною залишається частка робочих місць, що потребують від працівників невисокого рівня кваліфікації. Зокрема, за даними вибіркового обстеження економічної активності населення, у 2016 році частка зайнятих за найпростішими професіями становила в Україні 18,9% від загальної чисельності зайнятих, тоді як у Польщі – 6,8%, Німеччині – 8,1%, Естонії – 8,2% Чеській Республіці – 5,4% [10].

Превалювання у структурі попиту, заявленого роботодавцями для заміщення вакансій, робітничих професій та професій, що не потребують високого рівня кваліфікації; а також незацікавленість роботодавців у працевлаштуванні випускників (в якості основних причин визначається невідповідність змісту підготовки вимогам робочого місця,

необхідність витрат на перепідготовку) суттєво обмежують можливості успішного працевлаштування випускників ВНЗ за фахом.

За даними обстеження «Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках», проведеного експертами Українського центру соціальних реформ, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України на замовлення МОП, серед випускників навчальних закладів (передусім, системи вищої освіти) спостерігається значне неспівпадіння кваліфікаційних рівнів робочого місця і робочої сили (феномен надмірної кваліфікації) (рис. 1).

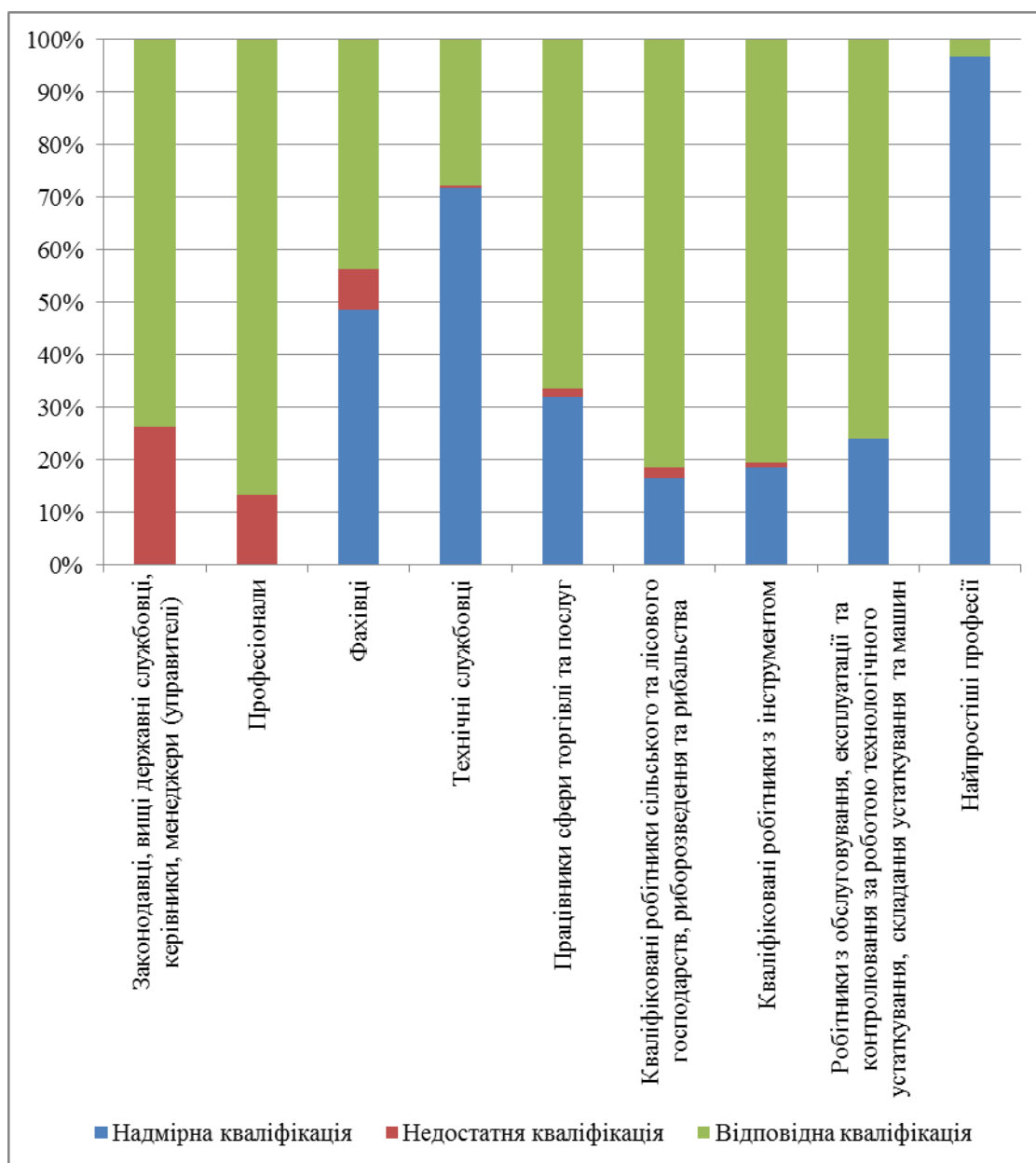

Рис. 1. Частка відповідно та невідповідно кваліфікованих молодих працівників, за основними групами професій (ISCO-08), 2015 (%)

Джерело: [6]

Результати дослідження переходу молоді від навчання до ринку праці у 2015 р. свідчать, що 62,8 % молодих робітників за професіями мали відповідний рівень освіти та кваліфікації. Частка молодих працівників, які мали надмірну кваліфікацію (31,7 %), значно перевищує частку недостатньо кваліфікованої молоді (5,5 %). При цьому

найвищий рівень надмірної кваліфікації (необхідний для виконання трудових функцій на робочому місці) характерний для молоді, зайнятої на посадах, що відносяться до професійної групи «найпростіші професії». Особливе занепокоєння викликає той факт, що 40,2 % молодих людей, зайнятих за найпростішими професіями, має диплом про вищу освіту. Також відрізняються значним рівнем неспівпадіння між рівнем кваліфікації та вимогами робочого місця професійні групи «технічні службовці», «фахівці» та «працівники сфери торгівлі та послуг», в яких зайняті молоді працівники [6].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дало змогу зробити наступні важливі висновки.

Необхідно посилення уваги до проблем та перспектив підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, забезпечення їх працевлаштування за отриманим фахом з метою мінімізації дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці. З цією метою необхідно забезпечити реалізацію наступних напрямів удосконалення підготовки конкурентоспроможних фахівців системою вищої освіти з урахуванням впливу інноваційних змін:

- удосконалення нормативно-правової та законодавчої бази державної молодіжної політики з метою сприяння продуктивній зайнятості молоді;
- розроблення пропозиції для модернізації інструментарію для проведення моніторингових досліджень щодо реального працевлаштування випускників вищих навчальних закладів у рамках реалізації заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій [1];
- активізація процесу запровадження інноваційних технологій та сучасних форм організації процесу навчання (поширення дистанційної освіти та масових відкритих он-лайн курсів); стимулювання соціальних партнерів до розробки навчальних програм; підготовки освітніх стандартів;
- стимулювання розвитку державно-приватного партнерства, розроблення механізмів багатоканального фінансування навчальних закладів (ендаумент, фандрайзинг);
- сприяння налагодженню взаємодії університетського, академічного та галузевого секторів науки на основі розроблення спільних дослідницьких проектів, відкриття спільних магістерських програм;
- здійснення систематичного перегляду та актуалізації переліку професій, за якими відбувається підготовка кадрів, у відповідності до потреб розвитку економіки; розроблення методичних основ прогнозування потреби економіки у робочій силі за професіями та видами економічної діяльності;
- удосконалення існуючого механізму формування державного замовлення з метою забезпечення можливостей працевлаштування молоді та попередження виникнення значних структурних диспропорцій між структурою підготовки та працевлаштування випускників.

У подальшому доцільно приділити більше уваги проблемам перспектив підготовки конкурентоспроможних на ринку праці фахівців, забезпечення їх працевлаштування за отриманим фахом з метою мінімізації дисбалансу між попитом та пропозицією на ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів із впровадження Національної рамки кваліфікацій на 2016-2020 роки» № 1077-р від 14.12.2016 р. – Електронний ресурс: – Назва з екрану: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1077-2016-%D1%80>
2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. – К., 2015. – 336 с.
3. Заробітна плата за професійними групами (за матеріалами вибіркового обстеження). Державна служба статистики 2016. – Електронний ресурс: – Назва з екрану: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/12/zb_zppg2016w.zip
4. Невмержицька Н. М. Особливості ринку праці для молоді в контексті цивілізаційно-ціннісного розколу в Україні // Збірник наукових праць VI Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2015. – Ч. 1. – С. 273

5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року». Статистичний щорічник. Державна служба статистики України. – Електронний ресурс: – Назва з екрану: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/01/BL_VNZ_16xl.zip
6. Перехід на ринок праці молоді України: результати міжнародного дослідження «School-to-work transition surveys» в Україні у 2013 та 2015 роках. Елла Лібанова, Олександр Цимбал, Олег Ярош та Лариса Лісогор. Міжнародне бюро праці. Женева, серпень 2016. – – Електронний ресурс: – Назва з екрану: http://www.idss.org.ua/monografii/2016_Zvit_rynok_pratsi.pdf
7. Українські студенти за кордоном: скільки та чому? Олександра Слободян, Єгор Стадний. 13.12.2016 р. – Електронний ресурс: – Назва з екрану: <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu>
8. Штундер І.О. Ефективна зайнятість: реалії та інноваційні перспективи: монографія / І.О.Штундер. – Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2016. – 392 с.
9. The Global Competitiveness Report 2016/2017. – Електронний ресурс: – Назва з екрану: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>
10. ILOSTAT. Employment by occupations // – Електронний ресурс: – Назва з екрану: <http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27.jspx>.

References:

1. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Plan of Measures for the Implementation of the National Qualifications Framework for 2016-2020” <http://zakon.rada.gov.ua/go/1077-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
2. Innovative Ukraine 2020. National Report (2015): National Academy of Science, – 336 p. *Natsionalna dopovid NAN Ukrainy* [in Ukrainian].
3. Wages by occupations. Economic Activity Survey (2017): State Service of Statistics of Ukraine. *Zarplaty za profesiiamy. statystychnyi zbirnyk. Statystychnyi shchorichnyk Derzhavnoi sluzhby statystyky* // http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/zb/12/zb_zppg2016w.zip [in Ukrainian].
4. Nevmershytska N. (2015). Specific Features of Labour Market for Youth under context of a Civilization-Value Division in Ukraine. *Zbirnyk naukovykh prats VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, Part 1*, 273 [in Ukrainian].
5. Main Indicators of the Activity of High Education Institutions of Ukraine at the beginning of 2016/17. State Service of Statistics of Ukraine. *Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv Ukrainy 2016/2017. Statystychnyi shchorichnyk Derzhavnoi sluzhby statystyky* http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2017/bl/01/BL_VNZ_16xl.zip [in Ukrainian].
6. School-to-work Transition Surveys in Ukraine 2013-2015 (2016). ILO Survey // http://www.idss.org.ua/monografii/2016_Zvit_rynok_pratsi.pdf [in Ukrainian].
7. O. Slobodyan, E. Stadny (2016) Ukrainian Students Abroad: How many and Why? <https://cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-za-kordonom-skilky-ta-chomu> [in Ukrainian].
8. Shtunder I.O. (2016) Effective Employment: Reality and Innovation Prospects. Monography. *Universytet ekonomiky ta prava «KROK», 37* [in Ukrainian].
9. The Global Competitiveness Report 2016/2017. // <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1> [in English].
10. ILOSTAT. Employment by occupations // <http://www.ilo.org/ilostat/faces/oracle/webcenter/portalapp/pagehierarchy/Page27.jspx> [in English].

LISOGOR Larysa Serhyivna,

Dr. Sc. (Economics), Professor,

Head of the Department of Social Problems of Labour Market,

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies

of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

lara_lis@ukr.net

SCHOOLING OF THE COMPETITIVE PROFESSIONALS BY HIGHER EDUCATION SYSTEM: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract.

Introduction. Ensuring the quality of the training of graduates of higher educational institutions corresponds to the economy's and society's demands needs to improve the quality of educational services provided by higher education institutions. It foresees the strengthening of the practice-oriented content of curricula in order to balance of the labor market needs and the possibilities of developing a system of education. That's why it is necessary to study of problems and perspectives of the schooling of competitive professional by the system of higher education, determining the directions of the improvement of its activity.

Methods. Methods of scientific abstraction, analysis, synthesis, logical analysis, statistical methods have been used for research of problem of the schooling of competitive professional by the system of higher education

Results. *The main problems and perspectives of training of competitive specialists by the system of higher education are investigated. The factors that complicate preparation of competitive specialists by the system of higher education are determined. The reasons of the imbalance of the training structure of specialists with higher education with the needs of the economy are analyzed. The phenomenon of excessive qualification (non-matching of qualification levels of the workplace and labor force) was investigated. The main directions of the improvement of schooling of competitive professionals by the system of higher education based on innovation changes are offered.*

Originality. *Mismatching the qualification levels of the workplace and the labour force (the phenomenon of overqualification) was analyzed as a result of a low quality of jobs, inconsistency of education quality with the requirements of employers.*

Conclusion. *The main directions of the improvement of schooling of competitive professionals by the system of higher education taking into account the influence of innovation changes were proposed, especially:*

- *improvement of the regulatory and legal framework of the state youth policy in order to promote productive employment of youth;*
- *development of a proposal for modernization of the toolkit for conducting monitoring studies on the job placement of graduates of higher educational institutions in the framework of implementation of measures for the implementation of the National Qualifications Framework;*
- *intensification of the process of introducing innovative technologies and modern forms of organization of the schooling process (distance education, open online courses);*
- *encouraging social partners to develop curricula; preparation of educational standards;*
- *stimulating the development of public-private partnership, developing mechanisms for multi-channel financing of educational institutions (endowment);*
- *systematic review and updating of the list of occupations under which training is being conducted, in accordance with the needs of economic development; development of methodological bases for forecasting the needs of the economy in the labor force by occupation and types of economic activity.*

Key words: *competitiveness of professionals; higher education system; qualifications; motivation and incentive; employment; occupational groups; skills*

*Одержано редакцією: 27.11.2017
Прийнято до публікації: 13.12.2017*

УДК 331.101.3: 65

МАКЛАКОВ Сергій Миколайович,
аспірант кафедри економіки та підприємництва,
Центральноукраїнський національний технічний
університет, м. Кропивницький, Україна
sergey.maklakov@disla.ua

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-ЗМІСТОВНИЙ ОПИС

У статті обґрунтовано актуальність дослідження соціально-економічної мотивації персоналу. Сформульовано загальний зміст мотивації. З метою розкриття змісту соціально-економічної мотивації, представлено її ідейну схематичну інтерпретацію у двовекторному ракурсі. Охарактеризовано економічну та соціальну наслідковість мотивації персоналу. Запропоновано матрицю функцій і завдань соціально-економічної мотивації персоналу.

Ключові слова: *мотивація, соціально-економічна мотивація, методи мотивації, інструменти і важелі мотивації, економічна і соціальна наслідковість мотивації, заробітна плата, соціальні пільги, ефективна праця.*

Постановка проблеми. Теоретико-прикладні дослідження мотивації персоналу набувають особливої актуальності. Деформоване інституціональне бізнес-середовище не